

Nr 148.

Af herr **Lindhagen m. fl.**, om *skrifvelse till Kungl. Maj:t angående aflösning af landtbönders, bolagsarrendatorers, torparens och deras vederlikars jordbruk å enskilda domäner.*

Genom *feodalväsendet* kom i de flesta Europas stater småbondeklassen uti det största beroende, som mångenstädes öfvergick till fullständig lifegenskap. Detta olidliga tillstånd framkallade en rörelse för att återgifva jordens brukare friheten. Denna rörelse, som gjorde sig gällande öfverallt, där feodalväsendet slagit fast rot, fann sin afslutning först i midten af 1800-talet. Böndernas emancipation bedrefs på vissa håll med kraft, på andra mera likgiltigt och med ständiga förhinder. Medlen växlade från fullständig reduktion till en bönderna pålagd betungande utlösningsskyldighet. Resultaten blefvo också mycket olika, allteftersom målmedvetenhet, ingripande i rätt tid och omtanke äfven i det lilla gjorde sig gällande eller icke.

Början till uppkomsten af ett sådant feodalväsende har icke heller varit främmande för vårt land. Men detta stäffades i tid genom de kända reduktionerna, riktade första gången mot katolska prästerskapets och den sista gången mot den svenska högadelns jordvälde. Dessa statshandlingar verkade, att Sverige under förenämnda rörelses höjdpunkt i det öfriga Europa stod tämligen oberörd af densamma.

Emellertid lämnades orubbade en stor del af de adliga godsens, hvilka sedan här och hvar alltmer utvidgats. Under tidernas lopp ha dessutom af företagsamma händer bildats nya storgods genom inköp och sammanslagning af småbondejord. Stora trakter af vårt lands bästa jordbruksjord upptagas därför nu så godt som uteslutande af omfattande så kallade herregårdar, hvilka jämte sitt eget jordbruk behärska en myckenhet småbruk på hemmansdelar och torp.

Vid sidan af dessa godsbildningar har uppstått en vida mäktigare, af den moderna industrialismen uppbyren feodalism, grundad i landets skogsrikedom och grundlagd först af bruksrörelsen, sedan äfven af sågverksindustrien och numera jämväl af pappersmasseindustrien och andra fabrikationer med skog som råvara. Just vid den tidpunkt, då sträfvandena utomlands att störta feodalväldet afdomnade mångenstädes dock med mycket ofullkomliga resultat, tog hos oss den nya industriella feodalbildningen ett synnerligt uppsving, särskildt i följd af trävarukonjunkturernas uppblomstring på världsmarknaden. Småbondehemman föllo och falla fortfarande i mängd för skogsköpare och staten har, sorgligt att säga, på allt sätt uppmuntrat förödelsen genom att samtidigt utkasta sina skogar, hemman, torp och nybyggen till ett lättfånget byte för lystmätet.

Af dessa orsaker har för närvarande i Sverige uppkommit ett utbildadt och omfattande feodalsystem: dels en jordbruksfeodalism och dels framför allt en industriell feodalism, under hvilka makter stora samhällsklasser af landtbönder, arrendatorer, torpare och lösa arbetare slafva. Därtill kommer ett stort antal torpare, lydande äfven under smärre gårdar.

Man behöfver här endast erinra om den stora mängden så kallade bolagshemman i Norrland och Dalarna samt i Värmland, Dalsland, Västmanland, Uppland, Södermanland, Närke, Småland, östra delen af Bohuslän, norra Västergötland o. s. v., om de vidsträckta herrgårdstrakterna i Södermanland, Östergötland, Småland, Skåne och mångenstädes i öfrigt, om myckenheten torp på dessa alla domäner, på skattelösta rekognitionsskogar och på enskilda gårdar öfverallt i landet, om de talrika jordbrukslägenheter, som upptagits antingen själfrådigt på andras ägor utan någon erinran från jordägarens sida eller ock på grund af dennes muntliga samtycke. En särskild uppmärksamhet kräfver därjämte alla dessa af kronan i gångna tider till bruksrörelsen anslagna hemman och torp, hvilkas åbor förbehållits en viss själfständig besittningsrätt men dock småningom egenmäktigt frantagits den af bruksägarna utan att kronan vårdat sig om att stå åborna bi.

Om den stora af statsmakten, stödd på de ofrälse stånden, verkställda reduktionen af adelns jordagods läses nu i den officiella läroboken i historia, att denna statshandling var i sin begynnelse en oundviklig och rättvis sak och i det hela medförde stora fördelar för landet, då därigenom »egendomen blef jämnare fördelad, slut gjordes på stormansväldet och allmogen återvann sin forna själfständighet».

Vår tids ofrälse klasser ha anledning att falla i egna tankar vid denna berättelse. Skulle det ej äfven nu behöfvas, att egendomen blefve jämnare fördelad? Breder sig ej äfven nu öfver landet ett stormansvälde, den moderna feodalismen och den moderna kapitalismen, hvarpå det borde göras ett slut? Förefinnes ej äfven nu en allmoge af kufvade småbrukare och en beroende arbetareklass, som borde återvinna sin själfständighet? Och i sådan händelse skulle icke äfven för vår tid allt detta vara en rättvis sak och medföra stora fördelar för landet?

Detta den nu bestående feodalismens jordvälde är bland annat en af de förnämligaste orsakerna till *emigrationen* från vårt land. Ofrihet och utarmning på de små jordbruken, ingen framtid därstädes för brukarnas barn, omöjligheten i vidsträckta trakter att få jord för den jordlösa befolkningen medverka mäktigt till denna folkvandring mot nya jungfruliga världsdelar, som med öppna armar taga emot främlingarna.

Från början på 1860-talet blef uppmärksamheten mera fästad vid emigrationen, som då antog en hotande omfattning. Saken förekom upprepade gånger vid Riksdagen. Man forskade dock föga efter de innersta orsakerna utan vände sig blott med bitterhet mot själfva företeelsen. Att finna något enkelt medel, hvarigenom sattes en damm för emigrationen, var spörsmålet. Då ett sådant medel ej kunde utfinnas, ledde alla därom väckta förslag ej heller till någon åtgärd. Man fick nöja sig med att ordna kontroll på emigrantvärfningen och emigranternas behandling under öfverfarten till den nya världen.

Vid 1869 års riksdag väcktes emellertid, vid sidan af andra motioner i ärendet, afspeglade förenämnda uppfattning, tillika en motion, i hvilken framträder ett helt annat åskådningssätt, belyst ytterligare i motionärens utredande vidlyftiga anförande vid sakens behandling i Andra kammaren. Motionären, dåvarande revisionssekreteraren Claes Albert Lindhagen, uppfattade utvandringens betydelse såsom Sveriges andel i ett världshistoriskt verk, den nutida folkvandringen, som skall definitivt afgöra bodelningen mellan nationaliteterna och bestämma deras öde »för all framtid ända till mänsklighetens afton». Han utgick ifrån att emigrationen såsom grundad i mänskonaturen ej kunde förhindras och frågade sig då i stället, hvad som borde göras för att vända den, i den mån som den var oundviklig, till gagn för fäderneslandet. Vid eftertanke angående emigrationens väsende fann han den ej kännetecknas endast af förlust af arbetskrafter och bortförda penningar.

Han erinrade äfven, att förlusten ersättes genom »stegrad företagsamhet och lättade utvägar till försörjning för de kvarblifvande», han talade om det yngre släktet, som »möter framtiden med större mod och tillförsikt, då det ser framför sig, huru utvandrarena ständigt lämna öppna rum i arbetarens leder för dem, som komma närmast efter och kunna hysa förhoppning att i värsta fall få utväg till bärgning på annan ort, om det misslyckas hemma». Från en sådan synpunkt måste utvandringen framställa sig icke blott såsom en bortgång från ett gammalt fädernesland, men äfven såsom grundläggningen af ett nytt. Om utvandrarerna billigt och rättvist bedömdes, så kunde det inträffa, att »i stället att, såsom nu, hejdlöst blanda sig med den första främmande nationalitet han möter, blir han villig, värdig och mäktig att grundlägga svensk nationalitet och svensk odling på den främmande jorden».

Gagnet af ett folk på andra sidan oceanen med samma språk och samma kultur som vi ansåg motionären vara rent moraliskt men oberäkneligt stort. »Till det andliga arbete, vi som nation fullgöra för vår egen och hela mänsklighetens utveckling, skulle vi få förstärkning från ett stort, talrikt folk. Våra ord skulle höras, och hvad vi skrifva skulle läsas och begrundas, icke blott här hemma i våra affägsna ängder, utan af en nationalitet, som nu vore stark nog att göra sig gällande inför de öfriga nationaliteterna och ställa sig i jämbredd med dem». Denna utflyttling tänkte sig motionären dock icke såsom uteslutande en svensk, utan han talade i öfrigt i sin framställning alltid om önskvärdheten att samla en »skandinavisk» kultur i den nya världen, och han utpekade också de trakter i Förenta staterna och Canada, som lämpade sig och då ännu stodo öppna för en sådan skandinavisk folkvandring och hvilkas nordligaste fortsättningar skulle bilda till och med ett gemensamt helt med en skandinavisk besittning, Grönland.

Till sist betonade motionären, att det i hvarje fall vore en plikt för samhället att i någon mån tillse, »att dess utvandrande barn må kunna undgå att vid ankomsten till nya världen blifva utsatta för elände och undergång».

Förslaget gick ut på att genom agenter söka bringa »ordning och sammanhang» i utvandringen till dessa trakter, dit emigrationen från de nordiska länderna till en ej obetydlig del redan ginge och efter all rimlig beräkning fortfarande borde gå. Dessa agenter skulle icke vara vanliga tjänstemän utan »män, hvilka af hängifvenhet för ett stort mål ägnade sig åt ifrågavarande kall». De

skulle »helst i förening med sådana från de öfriga nordiska länderna» dels gå emigranterna till handa efter deras ankomst till bestämmelseorten, dels lämna fullt sanningsenliga uppgifter till hemlandet om det verkliga tillståndet därute, »dels slutligen om också endast medelbart och i blygsam skala leda och befrämja bildandet af en skandinavisk nationalitet i den nya världen samt blifva densammans väktare och förkunnare därstädes».

Statsutskottet afstyrkte motionärens förslag efter en mycket knapphändig motivering och frågan förföll genom båda kamrarnas beslut. »Saken vann icke på långt när den uppmärksamhet som densamma förtjänade» skref efteråt professor W. E. Svedelius i sina studier i Sveriges statskunskap, där förslaget utförligt behandlades.

Därmed lycktades kan man säga den sista territoriella stormaktsdrömmen, som drömts i svensk politik, en stormaktsdröm icke under pickelhufva utan om en fredlig, inbjuden eröfring. Tillfället är nu försummadt och återkommer icke mer.

Emellertid återstår oss dock alltid, för att tala med 1869 års motionär, »det andliga arbete, vi såsom nation fullgöra för vår egen och hela mänsklighetens utveckling». I detta arbete har efter en tids resignation emigrantspörsmålet åter dykt upp på dagordningen. Man börjar ana, att emigrationen kan ha djupliggande sociala orsaker, som möjligen kunna undanröjas. Dit hör också tillgodoseendet af krafvet på jord åt alla efter hvar mans behof. Då det icke längre står öppet att lägga ny svensk jord i andra världsdelar till den, som finnes i det gamla landet, blir man än mer hänvisad att tillvarataga den senare.

Frånsedt det tämligen betydelselösa sträfvandet på sista tiden att befordra återvandring af förutvarande emigranter genom att åt dem förmedla jordbruk, hvilkas innehafvare förmodligen då i stället skola emigrera, kan dock sägas, att det uppseglande hufvudintresset i emigrationsfrågan för närvarande riktar sig på, att söka skapa nya jordbruk för det folk, som finns i landet. Detta är också riktigt och viktigt, ehuru uppgiften mycket försvåras genom de dyra omkostnaderna. Mark måste nämligen oftast anskaffas till högsta gångbara spekulationspris och isynnerhet är uppförandet af nya åbyggnader en betungande utgift.

Däremot riktar man sig föga mot de missförhållanden, som härflyta från det feodala systemet. Att i brist på andra utvägar tvångsvis skaffa jord i de trakter, där detta system är förhärskande, vill vederbörande icke inlåta sig på.

Betänkligast af allt är dock, att man ej med allvar vill inlåta sig ens på att upprätthålla redan färdiga jordbruk, som årligen i mängd och säkerligen i vida större utsträckning än de nya som skapas, icke blott stanna i växten utan gå tillbaka eller alldeles ödeläggas både till jord och byggnader på bolagshemman, torp och liknande domäner. Denna förödelse ses med jämnmod, och hvarför? Jo, därför att det enligt den fatalistiska privaträttsliga uppfattningen och de enskilda intressen, som ha gagn af densamma, icke går an att ingripa mot olyckan själf. Det är en privaträtt att hålla stora klasser af landets innevånare i ett jordbundet beroende af enskilde.

Det måste komma en tid, då jorden och särskildt kronans gamla egendomar praktiskt taget återbördas till alla. På denna händelsernas gång kunna dock de lefvande generationerna af beroende småbrukare och andra landtarbetare ej rimligtvis vänta. Missnöjet gror också i sinnena, ehuru det är svårt för dessa samhällsklasser att i detta »ensittarnas land» samla sig och göra sina intressen gällande. Redan nu måste något effektivt göras för dem. Detta sker endast genom att det icke blott sättes en damm för feodalismens vidare framfärd utan äfven vidtages *en aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning)* af de små beroende jordbruken.

Statsmakterna ha som sagdt ännu icke kommit till klarhet om det verkliga sakläget. Spår till ett uppvaknande i insikt, att man bör göra någonting för att i främsta rummet åtminstone bevara den jordbrukskultur som redan finnes, saknas dock icke alldeles.

Den mest påfallande yttringen däraf innefattas i tillsättandet af norrlandskommittén, utfärdandet år 1906 af lag om förvärfsförbud och år 1909 af en arrendelag och en vanhäfdslag för norrländska bolagshemman. Därmed har man tillika nalkats kapitlet om tvångsaflösning. En sådan aflösning af jordbruket på bolagsjord i Norrland och Dalarna föreslogs i kommitténs betänkande. Kommitténs majoritet arbetade länge på ett förslag till lag om aflösning, ytterst genom expropriation dels af de färdiga jordbruken med tillbehör, dels af komplettering i jord och tillbehör till jordbruk, som redan blifvit på ett otillfredsställande sätt utstyckade, och dels äfven af mark för bildande af nya jordbruk. Slutligen bestämde sig de flesta ledamöterna för att omedelbart förorda tvångsaflösningen endast för det senaste ändamålet, under det reservanter fullföljde förslaget i sin helhet. Ett komplement till dessa förslag voro förslagen till arrende- och vanhäfdslagar, hvilka skulle skydda de färdiga jordbruken och deras brukare och möjliggöra nyodlingar, till dess aflösning på lämpligt sätt frivilligt eller genom expropriation ägt rum.

Aflösningens väg beträddes ock i en vid 1908 års riksdag väckt motion, att jordafsöndringar från hemman, hvilka såsom arf afsöndras på viss tid och mot vissa skyldigheter till stamhemmanet, måtte tryggas i den fortsatta besittningen af densamma. Med fog beklagade sig motionären öfver den snäfhet, hvarmed tillfälliga utskottet affärdade hans framställning. Och ehuru äfven andra talare förordade densamma med erinran endast, att den fått alltför trånga gränser, vågade dock ingen af dem gentemot utskottets omedgörlighet ens göra ett yrkande inom Andra kammaren.

Författningen af år 1907, hvarigenom bereddes lättare utvägar att befria ryttare-, soldat- och båtsmanstorp från stamhemmanets in-teckningar är också en yttring af ett sträfvande att bevara det gamla jordbruket.

Äfven förtjänar här åberopas 1907 års riksdagsskrivelse om åtgärder särskildt med anlitande af expropriation i ändamål att vid fisklägen, stationssamhällen och andra områden på landet, där en sammanträngd befolkning bor eller kan uppstå, ordna förhållandena med afseende å redan befintlig eller för samhällets utvidgning erforderlig tomtmark. Denna framställning innefattar bland annat begäran om en omedelbar aflösning ytterst genom expropriation af tomter till för-mån för innehafvarna af de på tomterna uppförda bostadslägenheterna. Med samma fog kunna motsvarande åtgärder ifrågasättas för att rädda småbruk ur jordbundet beroende.

Vid 1909 års riksdag frambars emellertid af tjugunio ledamöter inom Andra kammaren en motion om tvångsaflösning af ifrågavarande jordbruk. Förslaget afstyrktes af lagutskottet och föll i bägge kam-rarna, i den Andra dock efter votering med 111 röster mot 88.

Den ofvan ifrågasatta aflösningen betyder själfallet ej, att staten skall efter expropriation själf öfvertaga dessa jordbruk och deras skötsel, och icke heller att åtgärderna skola riktas mot alla dylika jordbruk eller ske i ett slag. Aflösningen bör äga rum i erforderliga fall och i den mån brukare finnas, som önska aflösningen och äro beredda att öfvertaga jorden. På åtskilliga ställen ha brukarna det jämförelsevis bra, och så länge det fortfar och brukare ej påfordra en aflösning, finnes ej anledning till ingripande.

Det ömsesidiga frivilliga aftalet kommer också fortfarande att blifva utgångspunkt för aflösningen. Det nya är, att statsmakten in-träder såsom den ena kontrahenten och målsman för den rätts- och maktlöse jordbesittaren. Staten skall därvid tillse, att aflösningen

kommer till stånd i erforderliga fall; att den vidare kommer att omfattas allt, som bör höra till jordbesittningen; att den sker på billigaste villkor, så att den ej blir ruinerande för jordbrukaren; och att den familj, som suttit på jorden, i regeln får företrädesrätt till densamma. Men för att ej äfven statsmakten här skall stå maktlös, fordras det ett yttersta maktmedel. Detta yttersta medel är expropriation. En dylik expropriationslagstiftning skall säkerligen här liksom eljest i stor utsträckning göra sig själf öfverflödig, i det den förmår framtvinga enskilda uppgörelser, som eljest ej skulle kommit till stånd.

Det måste som sagdt särskildt betonas, att den nu ifrågasatta aflösningen ej kan, om den skall fylla sitt ändamål, äga rum efter nu stadgade och tillämpade orimliga grunder för jordlösen. Något konstrueradt marknadsvärde får ej tjäna till ledning och någon vinst i regeln ej ens beräknas, åtminstone ej när det gäller utbrytning ur stora jordbesittningar och i all synnerhet icke, när jorden ursprungligen varit donationsjord från kronan.

Vidare måste, enligt hvad erfarenheten lärt oss, aflösningen förbindas med villkor, som upprätthålla ändamålet samt omöjliggöra, att jorden återfaller i främmande händer.

Slutligen måste åtgärder vidtagas, som betrygga brukarnes ställning, intill dess aflösningen hunnit äga rum. Detta kan nämligen taga lång tid och i vissa fall är, såsom ofvan erinrats, en aflösning kanske tills vidare obehöflig, ja icke ens önskvärd. Bland dessa åtgärder måste också ingå en sträng uppsikt öfver, att jordägaren ej får tillfälle att förekomma aflösningen genom att dessförinnan bortdrifva brukarne och inlägga jorden med fastighetens öfriga ägor.

En lag om den ifrågasatta aflösningen skall således fastslå följande saker, nämligen:

1:o statsmaktens rätt och plikt att taga initiativ till aflösningen och att därvid såsom målsman bevaka jordbrukets intresse och jordbrukarens rätt;

2:o grunddragen för organisationen af denna statsverksamhet;

3:o nödiga och ändamålsenliga bestämmelser om det yttersta maktmedel (expropriation), som skall förläna allvar åt förhandlingarne om frivillig uppgörelse samt taga vid, där aftal ej kan komma till stånd;

4:o upprätthållande af ändamålet med jordens aflösning äfvensom hufvudvillkoren för den afstådda jordens upplåtelse till enskilde (sättet för amortering af lösenbeloppet, företrädesrätt till upplåtelse o. d.).

Med åberopande af det nu anförda hemställes alltså:

att Riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära förslag till lagstiftningsåtgärder i ändamål att, för jordbrukets upprätthållande och brukarnes frigörelse från beroende i erforderliga fall och under för framtiden betryggande villkor åstadkomma aflösning ytterst genom expropriation (tvångsaflösning) af landtbönders, bolagsarrendatorers, torparens och deras vederlikars jordbruk på enskilda domäner.

Stockholm den 27 januari 1910.

<i>Carl Lindhagen.</i>	<i>A. J. Christiernson.</i>	<i>Herman Lindqvist.</i>
<i>Ernst Söderberg.</i>	<i>Nils Persson.</i>	<i>Sven Linders.</i>
<i>F. W. Thorsson.</i>	<i>N. Edv. Lindberg.</i>	<i>E. C. Kropp.</i>
<i>Hj. Branting.</i>	<i>Bernh. Eriksson.</i>	<i>Värner Rydén.</i>
<i>A. C. Lindblad.</i>	<i>Johan Åberg.</i>	<i>August Nilsson.</i>
<i>O. H. Waldén.</i>	<i>C. E. Svensson.</i>	<i>Hj. Rissén.</i>
<i>Knut Tengdahl.</i>	<i>Victor Larsson.</i>	<i>G. A. Rundgren.</i>
<i>N. A:son Berg.</i>	<i>J. A. Wallin.</i>	<i>Charles Lindley.</i>
<i>Ernst Blomberg.</i>	<i>J. Th. Johansson.</i>	<i>Sven Persson.</i>
<i>J. Hasselquist.</i>	<i>Emil Kristensson.</i>	<i>Johan Forssell.</i>
<i>L. J. Carlsson.</i>	<i>Gustaf Strömberg.</i>	<i>K. A. Borg.</i>
	<i>E. A. Leksell.</i>	<i>Rob. Karlsson.</i>
	<i>Erik Palmstierna.</i>	<i>A. Åkerman.</i>